บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ได้ถือกำเนิดบนโลกมา "เมื่อประมาณ 2 ล้านปีที่ผ่านมา"[1] และผ่านวิวัฒนาการมาทั้งด้านสรีระ และวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต มนุษย์มีจุดเริ่มต้นไม่ต่างจากสัตว์ประเภทอื่น ๆ ที่ต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์คือปัจจัยสี่ประกอบด้วย ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรคและมนุษย์ยังต้องการความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ ภัยจากศัตรูและสัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งการช่วยเหลือจากผู้อื่นรอบตัว ดังนั้นการที่มนุษย์จะอยู่เพียงลำพังคนเดียวจึงไม่อาจตอบสนองความต้องการได้จึงต้องรวมตัวเป็นสังคม สังคมในระดับขั้นแรกที่เกิดขึ้นนั้น นักมนุษยวิทยาเห็นว่าเป็นสังคมระดับเผ่าพันธุ์ (Tribal Society) หรือชุมชนท้องถิ่นที่เป็นสังคมเล็ก ๆ มีประชากรน้อยและทุกคนในสังคมจะรู้จักมักคุ้นกันรวมทั้งมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของตนเองที่บ่งบอกความเป็นชนเผ่าหรือชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากชนเผ่าหรือชุมชนอื่น ๆ และอยู่ในสังคมปิดที่แทบจะไม่ติดต่อกับโลกภายนอก หรือมีการติดต่อน้อยมาก เดิมสังคมระดับเผ่าพันธุ์หรือชุมชนท้องถิ่นจะมีมากมายเป็นพัน ๆ แห่ง กระจายอยู่ทั่วโลก แต่ด้วยความเจริญทางวัตถุและวัฒนธรรมจึงมีการเดินทางไปมาหาสู่กันกลายเป็นสังคมเปิดเกิดการรวมตัวกันทั้งด้านเชื้อชาติ วัฒนธรรม กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เกิดเป็นสังคมเมืองและกลายเป็นรัฐประชาชาติในที่สุด มีผลให้สังคมระดับเผ่าพันธุ์หรือชุมชนท้องถิ่นลดลงจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม สังคมระดับเผ่าพันธุ์หรือชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบันยังคงมีอยู่และกระจายอยู่ทั่วโลก เช่น พวกอะบอริจินิสในออสเตรเลีย ปิกมี่ (Pigmy) ในแอฟริกา เซมัง (Semang) ในมาเลเซีย และบูชแมน (Bushman) ในทะเลทรายกาลาฮารี เป็นต้น "จากการประมาณการประชากรชนพื้นเมืองในปี 1992

---

[1] วิสุทธิ์ ใบไม้, สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, 2538), หน้า 37.

ที่มีอยู่ใน 20 ประเทศคือ ประเทศปาปัวนิวกินี โบลิเวีย กัวเตมาลา เปรู เอกวาดอร์ พม่า ลาว เม็กซิโก นิวซีแลนด์ ชิลี ฟิลิปปินส์ อินเดีย มาเลเซีย แคนาดา ออสเตรเลีย บราซิล บังกลาเทศ ไทย สหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียต (เดิม) มีประชากรชนพื้นเมืองรวมกันประมาณ 131.5 ล้านคน"[2]

มนุษย์ในระดับเผ่าพันธ์หรือชุมชนท้องถิ่นหรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าชนพื้นเมือง (Indigenous People) จะต้องปรับตัวเองและชุมชนให้เข้ากับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อดำรงชีพและสืบเผ่าพันธุ์ของตนเองต่อไปซึ่งธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมเหล่านั้นจะแปรผันไปตามลักษณะภูมิประเทศภูมิอากาศในแต่ละส่วนของโลกซึ่งเรียกว่าความหลากหลายทางนิเวศวิทยา (Ecological Diversity) ซึ่งเป็นความหลากหลายของแหล่งที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ เช่น ระบบนิเวศป่าชื้นเขตร้อน ป่าผลัดใบ ป่าสน ทุ่งหญ้า และทะเลทราย เป็นต้น และในแต่ละระบบนิเวศบทบาทสำคัญต่อความหลากหลายของจำนวนของสิ่งที่มีชีวิตที่อาศัยในถิ่นที่อยู่นั้น ซึ่งความหลากหลายนี้เรียกว่า ความหลากหลายของชนิด (Species Diversity) ตัวอย่างเช่น ในระบบนิเวศป่าชื้นเขตร้อน (Tropical Rain Forest) มีจำนวนสิ่งมีชีวิตที่ละเอียดอ่อนซับซ้อนมากมาย ต้นไม้ต้นหนึ่งในป่าชื้นเขตร้อนจะมีสิ่งมีชีวิตพวกจุลินทรีย์ เห็ด รา ไลเคนและแมลงจำนวนมากมายเป็นร้อยชนิด เมื่อเทียบกับระบบนิเวศในเขตหนาวหรือเขตอบอุ่นที่มีป่าสนขึ้นอยู่ ต้นสนต้นหนึ่งจะมีจำนวนสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เพียงไม่กี่ชนิด เป็นต้น และในสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดจะมีลักษณะพันธุกรรมของตนเองซึ่งจะถ่ายทอดลักษณะหรือหน่วยพันธุกรรมของตนเองสู่ลูกหลานหรือเผ่าพันธุ์ของตนเอง ดังนั้นในระบบนิเวศหนึ่งๆ จึงมีความแตกต่างของพันธุกรรมอยู่มากมายซึ่งเรียกว่าความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic Diversity) และความหลากหลายทางนิเวศวิทยา ชนิด และพันธุกรรม

---

[2] กระทรวงการต่างประเทศ, The Center for Our Common Future และสมาคมเพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม, แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิง จำกัด (มหาชน), 2537), หน้า 60.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จะมีวิวัฒนาการที่ผสมกลมกลืนและสมดุลกันตามธรรมชาติ ความหลากหลายทั้งสามประการนี้รวมเรียกว่า "ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biological Diversity)"[3] ซึ่งจะมีการกระจายอยู่ทั่วไปในโลกแต่จะมีความหลากหลายมากที่สุดในบริเวณแถบศูนย์สูตรเพราะเป็นแถบที่เหมาะสมสำหรับการดำรงพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตมากที่สุด

ชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นจะกระจัดกระจายเป็นชุมชนเล็ก ๆ และแทบจะไม่มีการติดต่อกับชุมชนเมืองจะต้องพึ่งพาตนเองให้ได้โดยอาศัยปัจจัยในการดำรงชีวิตจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติหรือความหลากหลายทางชีวภาพรอบตัวเอง ซึ่งผ่านกระบวนการลองผิดลองถูก (Trail and Error) จนเกิดการเรียนรู้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ได้แก่ การใช้ยาสมุนไพร ซึ่งชนพื้นเมืองแทบทุกเผ่าจะมียาสมุนไพรประจำเผ่าของตนเอง เช่น "พังพวยฝรั่งชนิดที่ขึ้นอยู่ในป่าของเกาะมาดากาสดา

---

[3]วิสุทธิ์ ใบไม้, สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย, หน้า 29.

"ความหลากหลายทางชีวภาพโดยสรุปว่า หมายถึง ความหลากหลายใน 3 ประเด็นที่เห็นได้ชัด คือ (1) ความหลากหลายของชนิดหรือ สปีชีส์ (species diversity) ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นพวกโปรคาริโอต จุลินทรีย์ พืช สัตว์รวมทั้งมนุษย์ด้วย (2) ความหลากหลายทางพันธุกรรม (genetic diversity) ที่มีอยู่ในแต่ละหน่วยสิ่งมีชีวิตที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มในประชากรหรือเป็นกลุ่มของประชากร (3) ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา (ecological diversity) ตามแหล่งที่อยู่อาศัยต่าง ๆ กันของสิ่งมีชีวิต ดังนั้นจึงอาจกล่าวถึงความหลากหลายชีวภาพในเชิงพันธุกรรมหรือยีน (gene), ในเชิงสปีชีส์ (species) และในเชิงนิเวศวิทยา (ecological community) ซึ่งสอดคล้องกับลำดับขั้นของการผสมผสานองค์ประกอบ (organiztion) ของสิ่งมีชีวิตที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการไปตามกาละและเทศะความหลากหลายใน 3 ประเด็นหลักนี้จะต้องมีความผสมกลมกลืนและสอดคล้องกันตามสภาพสมดุลของธรรมชาติ ..."

ชาวบ้านพื้นเมืองใช้พืชสมุนไพรนี้รักษาโรคเบาหวานและโรคความดันสูง[4] "ผู้หญิงเชียงมัง... พากันไปเสาะหาดอกไม้เคนเวอิ (Cenwei) เอามาคลึงกับใบหน้าและทรวงอก เพื่อให้ผิวพรรณเปล่งปลั่งดังดอกบัวตูมอยู่เสมอ"[5] เป็นต้น การเรียนรู้ได้ผ่านประสบการณ์เรียนรู้จากความหลากหลายทางชีวภาพภายในชุมชนเป็นระยะเวลานานจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกคนรุ่นหนึ่งหลายชั่วคนจนตกผลึกกลายเป็นองค์ความรู้ภายในชุมชนตนเอง ในด้านการใช้และอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพหรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน (Indigenous Knowledge) ของชุมชน

ภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ มิได้จำกัดอยู่เพียงข้อมูลที่เกี่ยวกับความหลากหลายในพันธุกรรมและชนิดของพืชและสัตว์แต่ละชนิดและการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพเหล่านั้นแต่ยังรวมไปถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ภายในระบบนิเวศและความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ซึ่งชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นได้เรียนรู้จากธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตในชุมชนและมีบทบาทสำคัญในการพิทักษ์รักษาความสืบเนื่องของสังคม วัฒนธรรมและความอุดมสมบูรณ์ของสภาวะแวดล้อม โดยได้นำความรู้เกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมและถิ่นที่อยู่หรือระบบนิเวศรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ภายในชุมชนเดียวกันและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งปวงกับกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติรวมเข้าไว้ด้วยกันภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเป็นวิถีชีวิตและความเป็นจริงทางสังคมวัฒนธรรมซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและเป็นวัตถุดิบสำหรับให้บุคคลภายนอกมาใช้ประโยชน์ได้ด้วย

---

[4]เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

[5]บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ชาวเขาในไทย (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2506), หน้า 32.

การใช้ประโยชน์ของมนุษย์จากภูมิปัญญาชาวบ้านในความหลากหลายทางชีวภาพของชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นประกอบด้วย "การใช้ประโยชน์ในเชิงนิเวศ การใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพและการใช้ประโยชน์เพื่อการพาณิชย์"[6]

การใช้ประโยชน์เชิงนิเวศ เป็นการอนุรักษ์รักษาต้นต้นน้ำลำธาร การป้องกันการกัดเซาะพังทลายของหน้าดิน การควบคุมบรรยากาศและถิ่นที่อยู่ของพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ ให้คงสภาพความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติและชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นสามารถใช้ชีวิตในถิ่นที่อยู่ได้อย่างปกติสุข

การใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ เป็นการเรียนรู้ของชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นที่ได้จากความหลากหลายทางชีวภาพและนำมาประยุกต์ในการอุปโภคบริโภคเพื่อสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ซึ่งส่วนมากจะเป็นอาหารและยา ตัวอย่างเช่น "ชนเผ่า 4 กลุ่ม ในลุ่มแม่น้ำอเมซอนพบว่าชาวบ้านพื้นเมืองเหล่านี้ใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชในป่าประมาณร้อยละ 50-80 ของพันธุ์พืชทั้งหมด"[7] เป็นต้น

การใช้ประโยชน์เพื่อการพาณิชย์ ในระยะแรกจะเป็นการใช้ประโยชน์โดยตรงซึ่งเป็นการค้าภายในพื้นที่และการส่งออกผลผลิตต่าง ๆ. เช่น ผลไม้ สีย้อมผ้า หวาย น้ำผึ้ง ไม้สมุนไพร ปลา และผลิตผลประเภทของป่าอื่นๆ แต่ปัจจุบันด้วยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่มนุษย์สามารถสกัดสารพันธุกรรมจากสิ่งมีชีวิตโดยเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านของชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นที่สะสมมานานจากการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพและเข้าถือสิทธิผูกขาดเป็นเจ้าของได้ด้วยกฎหมายทรัพย์สินปัญญา ซึ่งมีผลให้ชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านไม่มีส่วนได้ผลประโยชน์จากสารพันธุกรรมเหล่านั้น

---

[6] Vandana Shive, and others, Biodiversity Social & Ecological Perspective, เรียบเรียงโดย ยศ สันตสมบัติ และวิชูรย์ ปัญญากุล. ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเวศ พิมพ์ครั้งที่สอง, (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2537), หน้า 39.

[7] Prance et.al ., "Quantitative Ethnobotany and the Case for Conservation in Amazonia," in Conservation Biology 1(14), 1987, อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

ชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นไม่เคยต่อต้าน คัดค้านการนำภูมิปัญญาของเขาไปใช้ประโยชน์ เช่น การเป็นยาช่วยชีวิตผู้ป่วย จากการศึกษาพบว่ายาแผนปัจจุบันประมาณ 1 ใน 4 ที่ใช้กันอยู่มีต้นกำเนิดมาจากพืชในป่าฝนและทำรายได้ปีละประมาณ 43 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับยาเหล่านี้เกือบทั้งหมดมีต้นกำเนิดมาจากภูมิปัญญาชาวบ้านของชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น เช่น ยาควินินที่รักษาโรคมาลาเรีย สกัดมาจากต้น Cinchona ของชาวเผ่าชูอาร์ (Shuar) ในเปรู ยารักษาโรคมะเร็ง สกัดมาจากต้นพังพวยฝรั่ง ของชาวเกาะมาดากาสกาจนได้สารสกัด Vincristine และ Vinblastine ที่ซึ่งมีฤทธิ์ที่จะรักษาโรคมะเร็งได้เป็นอย่างดี และการใช้พืช Qinghaosu *(Artemisia annua)* ของชาวจีนพื้นเมืองในการรักษาไข้มาลาเรีย เป็นต้น แต่การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อสกัดสารพันธุกรรมและยึดเป็นเจ้าของจากกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาหรือชุมชนทำให้ชนพื้นเมืองรู้สึกไม่พอใจ ตัวอย่างเช่น "ชาวอูรู-อิว-วอ-วอ (Uru eu-wau-wau) ในประเทศบราซิลมีพืชสมุนไพรชนิดหนึ่งเรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า **"ติกี อบา (Tiki Uba)"** พืชชนิดนี้มีประสิทธิภาพทางยาในการป้องกันไม่ให้เลือดเกิดการแข็งตัว บริษัทมอนซานโต (Monsanto) ได้นำเอายาและองค์ความรู้ของชนพื้นเมืองกลุ่มนี้ไปใช้ประโยชน์ในการผลิตยาและจดสิทธิบัตรของสารพันธุกรรมจากพืชชนิดนี้ ชนพื้นเมืองกลุ่มนี้ร่วมกับองค์กรเพื่อความอยู่รอดของวัฒนธรรม (Cultural Survival) กำลังดำเนินการต่อสู้ในกรณีนี้อยู่เพื่อปกป้องมิให้องค์ความรู้ของชนพื้นเมืองถูกแปรสภาพให้กลายเป็นสินค้าเพื่อผลกำไรของธุรกิจเอกชนต่อไป[8]

สถานการณ์ที่ชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาการสูญเสียภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของตนเองนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น เนื่องจากสารพันธุกรรมที่ได้จากพืชเมื่อนำมาสกัดและผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ยาหรือสิ่งอื่น ๆ ที่มนุษย์ต้องการในเชิงพาณิชย์แล้ว จะทำให้รายได้และกำไรเป็นเงินจำนวนมาก จึงเป็นที่ต้องการของบริษัทผู้ผลิตสารสังเคราะห์จากต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศที่เจริญแล้ว ซึ่งจะเห็นได้จาก "บริษัทเอกชนของญี่ปุ่นกำลังเก็บตัวอย่าง

---

[8] Vandana Shiva, and others, Biodiversity Social & Ecological Perspective, เรียบเรียงโดย ยศ สันตสมบัติ และวิชูรย์ ปัญญากุล ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเวศ, หน้า 85.

ของยาสมุนไพรในเอเชีย บริษัทอเมริกันกำลังศึกษาพันธุ์พืชในลาตินอเมริกา บริษัทเอกชนยุโรปกำลังจัดตั้งศูนย์วิจัยในบราซิลและอินเดีย[9] เป็นต้น

การเผชิญหน้ากันระหว่างชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นกับบริษัทผู้ผลิตสารสังเคราะห์จากต่างประเทศชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นอยู่ในฐานะเสียเปรียบบริษัทฯ เนื่องจากขาดทั้งความรู้ความเข้าใจในด้านกฎหมายและเงินทุนในการต่อสู้ยังต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากโลกภายนอกเช่นองค์กรการกุศลมูลนิธิต่าง ๆ แต่ยังช่วยเหลือได้ไม่มากนัก เนื่องจากขาดความคุ้มครองจากประเทศที่ชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นตั้งถิ่นฐานอยู่ ความตื่นตัวของประเทศที่จะคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นเกิดขึ้น ภายหลังจากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCED) ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2535 มีผู้แทนจาก 178 ประเทศ เข้าร่วมประชุม ที่ประชุมได้มีการลงนามยอมรับข้อตกลงหลัก 5ประการคือ คำประกาศริโอเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) อนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศ (Convention on Climate Change) อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (The Convention on Biological Diversity) และหลักการจัดการป่า (Principles of Forest Management) โดยข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับชนพื้นเมืองชุมชนท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านคืออนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและแผนปฏิบัติการ 21

อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2536 ตามข้อกำหนดให้มีผลใช้บังคับเมื่อครบ 90 วันนับแต่ที่มีการลงนามให้สัตยาบันหรือการภาคยานุวัตครบ 30 ประเทศ และประเทศมองโกเลียเป็นประเทศลำดับที่ 30 ที่ลงนามให้สัตยาบันนั้น ในรายละเอียดของอนุสัญญาฯ ที่เกี่ยวข้องกับชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านมีรายละเอียดที่สำคัญคือการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม (มาตรา 15) การเข้าถึงและการถ่ายทอดเทคโนโลยี (มาตรา 16)และการใช้และแบ่งปันผลประโยชน์จากภูมิปัญญาชาวบ้าน (มาตรา 8 (ญ))

---

[9] Fowler, C., etal., The Law of life : Another Development and the New Biotechnologies. 1989, Development Dialogul. Uppsale p 166. อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน หน้า 85.

การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม (มาตรา 15) กำหนดให้ "ประเทศภาคีต้องพยายามที่จะสร้างข้อกำหนดในการเอื้ออำนวยแก่การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม ซึ่งประเทศภาคีอื่นขอใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อมและข้อกำหนดดังกล่าวจะต้องไม่ขัดต่อวัตถุประสงค์ของอนุสัญญา"[10]

การเข้าถึงและถ่ายทอดเทคโนโลยี (มาตรา 16 วรรคสอง) กำหนดให้ "ประเทศพัฒนาแล้วถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่ประเทศกำลังพัฒนา แม้ว่าเทคโนโลยีอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาก็ตามก็สามารถถ่ายทอดได้โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ยอมรับและสอดคล้องกับกฎหมายและซึ่งคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพและเพียงพอแก่เทคโนโลยีดังกล่าว"[11]

การใช้และแบ่งปันผลประโยชน์จากภูมิปัญญาชาวบ้าน (มาตรา 8 (ญ)) ได้กำหนดพันธกรณี 3 ประการ ให้แก่ประเทศภาคีคือ

> ให้ประเทศภาคีเคารพ สงวนและธำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญา ประดิษฐกรรมและการปฏิบัติของชุมชนท้องถิ่น/พื้นเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันอันสัมพันธ์กับการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน
>
> ให้ประเทศภาคีสนับสนุนให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญา ประดิษฐกรรมและการปฏิบัติดังกล่าวไปใช้อย่างกว้างขวางโดยได้รับความเห็นชอบของผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาดังกล่าว

---

[10] ชนภัทร วินยวัฒน์, คำอธิบายเบื้องต้น อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ 2535 (กรุงเทพฯ : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2538), หน้า 22.

[11] เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

ให้ประเทศภาคีส่งเสริมการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ภูมิปัญญาประดิษฐกรรมและการปฏิบัตินั้น ๆ อย่างเท่าเทียมกัน[12]

แผนปฏิบัติการ 21 ในด้านการส่งเสริมบทบาทของชนพื้นเมืองได้กำหนดให้รัฐบาลให้การคุ้มครองทรัพย์สินของชนพื้นเมืองโดยกำหนดไว้ว่า

"รัฐบาลควรรวมเอาเรื่องสิทธิและความรับผิดชอบของชนพื้นเมืองไว้ในกฎหมายของชาติ ประเทศต่าง ๆ ควรออกกฎหมายและนโยบายที่จะรักษาประเพณีปฏิบัติและให้การคุ้มครองทรัพย์สินชนพื้นเมืองรวมทั้งความคิดและความรู้ของพวกเขา"[13]

ด้วยพันธกรณีของอนุสัญญาฯ และข้อกำหนดของแผนปฏิบัติการ 21 ข้างต้น ประเทศที่ให้หรือกำลังจะให้สัตยาบันหรือภาคยานุวัตอนุสัญญาฯซึ่งส่วนมากเป็นประเทศที่กำลังพัฒนาและอุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพได้เร่งรัดที่จะคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านของชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นทั้งในรูปกฎหมายหรือกฎระเบียบวิธีปฏิบัติภายในรัฐเพื่อปฏิบัติตามพันธกรณีในฐานะ

---

[12]เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

Each Contracting Party shall, as far as possible and as appropriate:

(j) Subject to its national legislation, respect, preserve and maintain knowledge, innovations ans practices of indigenous and local communities embogying tradtional lifestyles relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity and promote their wider application with the aprocal and involvement encourage the equitable sharing of the benefits arising from the utilzation of such konwledge, innovations and practices;

[13]กระทรวงการต่างประเทศ, The Centre for Our Common Future และสมาคมเพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, หน้า 60.

ประเทศภาคีและตรงตามเจตนารมณ์ประการหนึ่งของอนุสัญญาฯ ที่ประสงค์ช่วย รักษา เผยแพร่ และแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านรวมทั้งการรักษาผลประโยชน์ของประเทศจากการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของประเทศภาคีอื่น ๆ ในอนุสัญญาฯ

ปัจจุบันมีประเทศให้สัตยาบันหรือภาคยานุวัตเข้าร่วมเป็นภาคีทั้งหมด 162 ประเทศ และภาคีบางประเทศที่ส่วนใหญ่เป็นประเทศกำลังพัฒนาและอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรชีวภาพได้ออกมาตรการภายในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมของประเทศ รวมทั้งการคุ้มครองและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่สะสมในประเทศของตนโดยมาตรการดังกล่าว ภาคีสามารถกำหนดของตนเองได้ แต่ข้อกำหนดจะต้องไม่ขัดต่อวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาฯ ตัวอย่างข้อกำหนดที่ได้ดำเนินการ เช่น ประเทศคอสตาริกา ประเทศในอเมริกากลางจะทำการตกลงในรูปทวิภาคีระหว่างผู้สำรวจจากต่างประเทศกับตัวแทนของประเทศคอสตาริกา ประเทศมาเลเซียจะบัญญัติคุ้มครองเป็นกฎหมายภายในคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านโดยเฉพาะ เป็นต้น

สำหรับสถานการณ์ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเขตป่าเขตร้อน (Tropical Forest) ซึ่งในป่าเขตร้อนจะมีพื้นที่ "ไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่ดินทั้งหมดในโลก หากแต่เป็นแหล่งรวมทรัพยากรทางชีวภาพและพันธุกรรมอันหลากหลายถึงร้อยละ 60-70"[14] สำหรับป่าเขตร้อนในประเทศไทยที่ประกอบด้วย "ป่าดงดิบ ป่าผสมผลัดใบ ป่าเต็งรัง ป่าชายเลน ป่าสน และป่าละเมาะ"[15] นั้น จากเดิมที่สำรวจ "ในปี 2439 มีประมาณร้อยละ 70

---

[14] เสน่ห์ จามริก, "คำนำ", ใน<u>ความหลากหลายทางชีวภาพ มิติทางสังคมและนิเวศ</u>, เรียบเรียงโดย ยศ สันตสมบัติ และวิชุรย์ บัญญากุล, หน้า 8.

[15] วิสุทธิ์ ใบไม้, <u>สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย</u>, หน้า 52.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ"[16] แต่ใน "ปัจจุบัน (ปี 2538) มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่เพียงประมาณ 137,000 ตารางกิโลเมตร ซึ่งคิดเป็นพื้นที่ป่าเพียงประมาณร้อยละ 26 เท่านั้น และเป็นพื้นที่ป่าผืนเล็กผืนน้อย กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ"[17] ในป่าของประเทศไทยพบว่า มีความหลากหลายของพืชและสัตว์มากมายจากการสำรวจพบว่า "ในจำนวนพืชทั้งหมดที่ศึกษากันมาแล้วประมาณ 248,00 สปีชีส์ พบว่ามีอยู่ในประเทศไทยประมาณ 20,000 สปีชีส์ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 8 ของพืชที่นักวิชาการรู้จักกัน ในจำนวนนี้มีอยู่ไม่น้อยกว่า 500 ชนิดที่คนไทยใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ตามตำราแพทย์แผนโบราณมาตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน" [18] ส่วนความหลากหลายของสัตว์จากการศึกษาของ "นักวิชาการได้ศึกษาสัตว์ชนิดต่าง ๆ ทั่วโลกแล้วเป็นจำนวนประมาณ 1.5 ล้านสปีชีส์ แต่คาดว่าน่าจะมีสัตว์ในโลกมากกว่านี้หลายเท่าที่ยังไม่ได้ค้นคว้าศึกษาหาข้อมูลกันอย่างจริงจัง ในเมืองไทยเราได้ศึกษาสัตว์ชนิดต่าง ๆ เพียงประมาณ 12,000 สปีชีส์ หรือประมาณร้อยละ 0.9 ของสัตว์โลกทั้งหมดที่รู้จักกันทางวิทยาศาสตร์ และได้มีผู้ประมาณการกันว่าน่าจะมีสัตว์อยู่มากมายถึง 90,000-100,000 สปีชีส์อยู่ในเมืองไทยหรือประมาณร้อยละ 7 ของสัตว์โลกที่ค้นพบแล้ว"[19]

การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพันธุ์พืชและสัตว์ส่วนหนึ่งมีที่มาจากการเรียนรู้จากธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมของชาวเขาซึ่งเป็นชนพื้นเมืองหรือชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย ชาวเขาที่อาศัยในประเทศไทยสามารถแบ่งแยกออกเป็นตระกูลต่าง ๆ ได้คือ "ตระกูลออสโตร-เอเชียติค (Austro-Asiatic family) ได้แก่ พวกซาไก (Sakai) ตระกูลนิโกรโต (Negritoes) ได้แก่ พวกเซียมัง (Semang) ตระกูลธิเบต-พม่า (Tibeto-Burman) ได้แก่ พวกกะเหรี่ยง ต่องสู้ กับพวกสาขาชนชาติโล-โล คือ พวกมูเซอ ก้อ และลีซอ ตระกูลมอญ-เขมร (Mon-khmer) ได้แก่ พวกละว้า

---

[16] เรื่องเดียวกัน

[17] เรื่องเดียวกัน

[18] เรื่องเดียวกัน หน้า 62.

[19] เรื่องเดียวกัน หน้า 63.

ชาติต่าง ๆ ผีตองเหลือง ตระกูลจีน ได้แก่ แม้วและเย้า"[20] ปัจจุบันมีประชากรรวมกันประมาณ 5 แสนคน ชาวเขาเหล่านี้มีความรู้ความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะสมุนไพรเป็นอย่างดีตัวอย่างเช่น "คนกะเหรี่ยงหรือที่เรียกตัวเองว่าปกากะญอ เป็นชาวเผ่ากลุ่มน้อยที่อาศัยรอยตะเข็บแนวชายแดนตะวันตกไทยกับพม่า ตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์จนถึงเชียงใหม่ได้ร่วมกับมูลนิธิอาศรมวงศ์สนิทที่จะทำการสำรวจสมุนไพรในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรประมาณ 6 เดือน (กันยายน 2539 - กุมภาพันธ์ 2540) เพื่อรวบรวมจัดทำหนังสือรวมภูมิปัญญาการแพทย์ของคนกะเหรี่ยงและนำความรู้ของบรรพบุรุษจากการใช้สมุนไพรมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการแพทย์สมัยใหม่รวมทั้งเตรียมการพิทักษ์สิทธิของตนเองและชุมชน หากประเทศไทยได้ให้สัตยาบันอนุสัญญาในภายหลัง"[21]

ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชนชาวเขาที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นทางด้านทางกฎหมาย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ได้กำหนดให้คนไทยต่างวัฒนธรรม [ในที่นี้รวมถึงชาวเขา] ให้ได้รับสัญชาติ การรับรองสิทธิทางกฎหมายการคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน..."[22] และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดถึงชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น (ภูมิปัญญาชาวบ้าน) ไว้หลายมาตราที่สำคัญได้แก่

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 46 กำหนดให้

"บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ"[23]

---

[20]บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ชาวเขาในไทย หน้า 609.

[21]สมศิริ ยิ้มเมือง, "หนังสือรวมภูมิปัญญาการแพทย์ของคนกะเหรี่ยง", วารสารโลกสีเขียว 6 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2539) : 10.

[22]สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544), หน้า 40.

[23]รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46.

หมวด 4 หน้าที่ของชนชาวไทย มาตรา 69 กำหนดให้

"บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พิทักษ์ ปกป้องและสืบสานศิลปะวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ"[24]

หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 79 กำหนดให้

"รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล . . ."[25]

จะเห็นได้ว่ากรอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เป็นแนวทางที่ชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นที่รวมตัวกันเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาของตนโดยรัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดขึ้น

สำหรับผลของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายชีวภาพ 1992 ที่เกี่ยวพันกับประเทศไทยและภูมิปัญญาชาวบ้านคือเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาหรือประชุมสุดยอดของโลก (Earth Summit) ณ นครริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิลเมื่อวันที่ 5-14 มิถุนายน 2535 และประเทศไทยเข้าร่วมลงนาม (Signed)อนุสัญญาฯ ฉบับนี้เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2535 และต่อมาได้มีการพิจารณาที่จะให้สัตยาบันเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาฯ ซึ่งทำให้ประเทศไทยมีทั้งสิทธิและหน้าที่รวมทั้งพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตามอนุสัญญาฯ และการพิจารณานี้ทำให้เกิดความเห็นต่างกัน โดยแบ่งเป็นสองฝ่ายคือฝ่ายสนับสนุนควรให้สัตยาบันอนุสัญญาฯ คือกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อที่ประเทศไทยจะได้รับสิทธิประโยชน์การถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยี การเงินและผู้เชี่ยวชาญ อีกฝ่ายคัดค้านคือองค์กรเอกชน(NGO) ด้วยเหตุผลว่าประเทศไทยจะสูญเสียประโยชน์ในการยอมรับสิทธิทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศภาคีอื่นจากการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาชาวบ้านของไทย อย่างไรก็ตาม

---

[24] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 69.

[25] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 79.

การพิจารณาการให้สัตยาบันอนุสัญญาฯ ที่จะมีผลผูกพันประเทศไทยขั้นสุดท้ายขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของรัฐบาลไทย

การเคลื่อนไหวในการพิจารณาการให้สัตยาบันอนุสัญญาฯ ของรัฐบาลหลังจากประเทศไทยเข้าร่วมลงนาม (Signed) อนุสัญญาฯ เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2535 คือ รัฐบาลมอบหมายให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เป็นผู้พิจารณาและนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรี"คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพขึ้นเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2536 โดยมีปลัดกระทรวงเกษตรกรและสหกรณ์เป็นประธานและสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเป็นฝ่ายเลขานุการ คณะอนุกรรมการฯ ได้ประชุมหลายครั้งและใช้ได้นำเสนอผลการประชุมต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งมีมติในวันที่ 30 มีนาคม 2537 เห็นชอบต่อการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาฯ และได้นำเสนอต่อคณะกรรมการพิเศษ เพื่อพิจารณาอนุสัญญาระหว่างประเทศของกระทรวงการต่างประเทศ"[26]

"ต่อมากระทรวงต่างประเทศได้มีหนังสือที่ กต. 0602/332 ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2539 แจ้งมติต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์ ฯ ว่าอนุสัญญา ฯ ยังขาดกฎหมายรองรับอยู่หลายด้าน แต่จะออกหรือแก้ไขกฎหมายใดบ้าง เป็นความรับผิดชอบของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจะพิจารณาร่วมกันแต่ผู้แทนจากกระทรวงวิทยาศาสตร์ ฯ และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งร่วมชี้แจงในที่ประชุมมีความเห็นว่ากฎหมายภายในที่มีอยู่ในขณะนี้เพียงพอที่จะปฏิบัติตามพันธกรณีแล้ว(หนังสือที่วว. 0803/5903 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม 2539 ออกโดยกระทรวงวิทยาศาสตร์ ฯ) อีกทั้งประเทศไทยก็ได้ดำเนินการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพมาเป็นเวลานานแล้ว (สำนักงาน-

---

[26] อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพกับความพร้อมของประเทศไทย ,"วารสารนิเวศวิทยา 22 (กันยายน-ธันวาคม 2538) : 51 สรุปผลการสัมมนามหาวิทยาลัยมหิดล เรื่องอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพกับความพร้อมของประเทศไทย 16-17 ตุลาคม 2538 ณ โรงแรมโซลทวินทาวเวอร์ กรุงเทพมหานคร.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ คิดในระดับโลกและทำในระดับประเทศ, 2539 : 47) " [27]

คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้นำเรื่องการให้สัตยาบันอนุสัญญา ฯ เสนอคณะรัฐมนตรีในสมัยนายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติการให้สัตยาบันอนุสัญญาฯ แต่เนื่องจากในขณะนั้นรัฐบาลได้ประกาศยุบสภาจึงไม่ได้นำเข้าพิจารณาในคณะรัฐมนตรีแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามรัฐบาลสมัยต่อมาที่มีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรีคณะรัฐมนตรีได้ลงมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2540 อนุมัติให้ประเทศไทยให้สัตยาบันและเข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญา ฯ ซึ่งความของมติดังกล่าวมีดังนี้ [28]

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2540 ลงมติว่า

1. เห็นชอบในหลักการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ตามที่กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เสนอ

2. อนุมัติให้กระทรวงการต่างประเทศดำเนินการให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพโดยด่วน และหากส่วนราชการใดเห็นว่าอนุสัญญานี้อาจทำให้มีการได้เปรียบเสียเปรียบได้ ให้ส่วนราชการนั้นทำ End Note ไว้เพื่อแสดงความเข้าใจในมาตราหรืออนุมาตราที่เห็นว่าเป็นปัญหา แล้วส่งให้กระทรวงการต่างประเทศจัดทำ Declaration upon Ratification ในส่วนของประเทศไทยประกอบการให้สัตยาบันตามความเหมาะสมต่อไป

3. โดยที่การเข้าเป็นภาคีอนุสัญญานี้ จะต้องมีกฎหมายบังคับเพื่อให้เป็นไปตามอนุสัญญาโดยต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา ตามมาตรา 181 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) พุทธศักราช 2538 และเนื่องจากมาตรา 36 ของอนุสัญญาว่าด้วยความ

---

[27] สยามล ไกยูวงศ์, "กฎหมายภายในมีเพียงพอจริงหรือ ก่อนเข้าร่วมภาคีความหลากหลายทางชีวภาพ" สยามรัฐรายสัปดาห์ ปีที่ 43 ฉบับที่ 20 : 38.

[28] สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี," หนังสือที่ นร.0205/10541 เรื่อง มติคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เรื่องการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ," 23 กรกฎาคม 2540.

หลากหลายทางชีวภาพได้กำหนดว่าอนุสัญญาฯ นี้จักมีผลบังคับใช้ในวันที่เก้าสิบหลังจากวันที่มีการมอบสัตยาบันสาร ดังนั้น ในระหว่างนี้ จึงให้กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เตรียมการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อออกพระราชบัญญัติอนุวัตการแล้วเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาโดยด่วน

4. เห็นชอบให้กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามแผนงานดำเนินงานสืบเนื่องจากอนุสัญญา ฯ โดยให้มีประชาสัมพันธ์การดำเนินการเพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาให้ประชาชนทราบด้วย

ต่อมา "กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมพิจารณามติคณะรัฐมนตรี ดังกล่าวข้างต้นแล้วเห็นว่ามติข้อ 1 ข้อ 2 และข้อ 4 นั้นสามารถดำเนินการได้แล้ว แต่สำหรับมติข้อ 3 นั้นยังมีความคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงอยู่ เนื่องจากหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงเรื่องนี้ ได้แก่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้เคยมีหนังสือด่วนที่สุดที่ กษ 0543/Z7446 ลงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2539 ถึงสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรียืนยันแล้วว่ากฎหมายภายในที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบอยู่ในปัจจุบันสามารถอนุวัตการอนุสัญญา ฯ ได้เพียงพอแล้วและกระทรวงวิทยาศาสตร์ ฯ ได้มีหนังสือที่ วว 0803/4243 ลงวันที่ 28 มีนาคม 2540 ถึงสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรียืนยันว่าอนุสัญญา ฯ ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกฎหมายไทยและไม่มีความจำเป็นต้องออกพระราชบัญญัติใหม่รองรับ "[29] ซึ่งต่อมากระทรวงวิทยาศาสตร์ ฯ ก็นำเสนอคณะอนุกรรมการอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ พิจารณาและร่วมประชุมหารือกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงพาณิชย์ สำนักคณะกรรมการกฤษฎีกา และกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งมติของที่ประชุม เห็นว่า "กฎหมายภายในของประเทศไทยเอื้ออำนวยให้หน่วยงานต่างๆ สามารถอนุวัตการอนุสัญญา ฯ ได้อยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นต้องออกกฎหมายใหม่ หรือพระราชบัญญัติอนุวัตการ

---

[29] กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ,"หนังสือด่วนที่สุดที่ วว 0803/14110 เรื่องขอทบทวนมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2540 เรื่อง การเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ," 13 ตุลาคม 2540.

อนุสัญญา ฯ "[30] ดังนั้นกระทรวงวิทยาศาสตร์ ฯ จึงได้เสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาทบทวนมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2540 เรื่องการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญา ฯ ในข้อ 3 คณะรัฐมนตรีได้พิจารณา ทบทวนและลงมติ วันที่ 28 ตุลาคม 2540 ตามความดังนี้ "[31]

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2540 ลงมติว่า

1. อนุมัติให้แก้ไขข้อ 3 ของมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2540 เรื่อง มติคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เรื่อง การเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ตามที่กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเสนอ และให้แก้ไขตามความเห็นของสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เป็น "3. เนื่องจากกฎหมายภายในของประเทศไทยที่มีอยู่แล้วในขณะนี้เพียงพอต่อการอนุวัตการอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพแล้ว ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นต้องออกพระราชบัญญัติอนุวัตการอีก และไม่ต้องขอความเห็นชอบจากรัฐสภา ตามมาตรา 224 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ทั้งนี้ ให้แสดงไว้ให้ชัดเจนใน declaration upon ratification ว่าการเป็นภาคีอนุสัญญา ฯ ไม่มีผลใดต่อการเปลี่ยนแปลงอำนาจอธิปไตยและขอบเขตอำนาจรัฐ และการดำเนินงานตามอนุสัญญา ฯ จะเป็นไปตามกฎหมายภายใน"

2. ให้กระทรวงการต่างประเทศดำเนินการให้สัตยาบันอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพโดยด่วน โดยจัดทำ declaration upon ratification ที่เหมาะสมประกอบการให้สัตยาบันอนุสัญญา ฯ ด้วย

---

[30] เรื่องเดียวกัน.

[31] สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ," หนังสือที่ นร 0206/16578 เรื่องของทบทวนมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2540 เรื่องการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญา ว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ," 30 ตุลาคม 2540.

ตามมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าว กระทรวงการต่างประเทศต้องดำเนินการให้สัตยาบันอนุสัญญา ฯ และจัดทำ declaration upon ratification ที่เหมาะสม ประกอบการให้สัตยาบันอนุสัญญาฯ ต่อไป อย่างไรก็ตาม " ในขณะนี้กำลังอยู่ในขั้นตอนประสานงานระหว่างกระทรวงการต่างประเทศและสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี "[32]

การที่ประเทศไทยให้สัตยาบันและเข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญา ฯ ฉบับนี้ก็ต้องพิจารณากฎหมายภายในหรือระเบียบวิธีปฏิบัติภายในปัจจุบันว่าสอดคล้องกับอนุสัญญา ฯ หรือไม่ หากไม่มีก็ยังเป็นอนุวัตกฎหมายภายใน หรือระเบียบวิธีปฏิบัติภายในให้สอดคล้องกับอนุสัญญา ฯ ตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ หลักการที่สำคัญประการหนึ่งของอนุสัญญาฯ คือ การยอมรับในภูมิปัญญาชาวบ้าน (Indigenous knowledge) ด้วยการให้ความเคารพไว้ซึ่งภูมิปัญญาและส่งเสริมให้ใช้อย่างกว้างขวางด้วยความเห็นชอบและการเข้าร่วมของผู้ทรงภูมิปัญญา รวมทั้งสนับสนุนให้แบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมจากการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาชาวบ้านและถึงแม้ประเทศไทยจะไม่ร่วมเป็นภาคีอนุสัญญาฯ ก็ยังมีบริษัทต่างชาติได้ลักลอบเข้ามาสำรวจและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาชาวบ้านของไทย เช่น "มูลนิธิวิทยาชาติพันธุ์จากอังกฤษ โดยการสนับสนุนของบริษัทริชมอเด้เข้ามาสำรวจสมุนไพรในป่าเขตร้อนในพื้นที่กะเหรี่ยงปกาเกอญอ เขตจังหวัดเชียงใหม่ ในเดือนเมษายน-ธันวาคม 2538 โดยไม่ได้ขออนุญาตเข้ามาวิจัยตามขั้นตอนตามระเบียบสภาวิจัยแห่งชาติ"[33] เป็นต้น ดังนั้นประเทศไทยจำเป็นต้องมีมาตรการทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งจะเป็นไปได้ทั้งอนุวัตกฎหมายภายในให้สอดคล้องกับอนุสัญญาฯ ในกรณีที่มีการให้สัตยาบันหรือการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านตามหลักอธิปไตยเหนือดินแดนในกรณีที่ไม่มีการให้สัตยาบันอนุสัญญาฯ

---

[32] สัมภาษณ์ กฤต ไกรจิตติ ผู้อำนวยการกองสนธิสัญญากรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ , 24 เมษายน 2541.

[33] กฤษฎา บุญชัย "มูลนิธิจากอังกฤษจับมือกับบริษัทค้าเหล้าแอบเซมือบสมุนไพรกะเหรี่ยงบ้านวัดจันทน์," วารสารทิศทางไท 12 (กรกฎาคม 2538) : 3.

การคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพนี้ ประเทศไทยต้องวิเคราะห์กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทยที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ .2522 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ.2534 และพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 เป็นต้น และร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช (ฉบับรับรองสิทธิเกษตรกร) และศึกษาวิเคราะห์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช (ฉบับรับรองสิทธิเกษตรกร) เป็นต้น เพื่อหาแนวทางทางกฎหมายที่เหมาะสมในการคุ้มครองแก่ผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพต่อไป

1.2 <u>วัตถุประสงค์ของการวิจัย</u>

1.2.1 เพื่อศึกษาถึงแนวคิดและหลักการที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

1.2.2 เพื่อศึกษาถึงข้อจำกัดที่จะใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทยในการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

1.2.3 เพื่อเสนอแนะแนวทางกฎหมายเพื่อการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเหมาะสม

1.3 <u>สมมุติฐานของการวิจัย</u>

ในปัจจุบันประเทศไทยมีกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาอยู่หลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ.2534 และพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 แต่กฎหมายเหล่านี้มีเนื้อหาสาระที่ยังไม่ครอบคลุมถึงการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมบูรณ์ในขณะเดียวกันประเทศไทยมีร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนซึ่งยังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของทางราช การการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพจำเป็นจะต้องวิเคราะห์กฎหมายทั้งสองส่วนนี้อย่างรอบคอบเพื่อให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของไทย

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเฉพาะกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทยที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ.2534 และพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 เป็นต้น ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนและร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช (ฉบับรับรองสิทธิเกษตร) โดยพิจารณาว่าจะคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพได้เพียงใด หากไม่อยู่ในขอบเขตการคุ้มครองก็จะเสนอแนะแนวทางกฎหมายเพื่อการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพต่อไป

1.5 วิธีการศึกษาวิจัย

การวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาวิเคราะห์การคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพภายใต้กรอบกฎหมายระหว่างประเทศและตามกฎหมายไทย รวมทั้งรูปแบบการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของต่างประเทศเพื่อเสนอแนวทางในการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของไทย ทั้งนี้จะวิเคราะห์ศึกษาจากประเภทเอกสารดังนี้

1.5.1 กฎหมายระหว่างประเทศ ได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ 1992 มาตรา 8 (ญ) มาตรา 15 มาตรา 16 มาตรา 17(2) และ มาตรา 18 (4)

1.5.2 กฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติสิทธิทางปัญญาของชุมชนของสหพันธรัฐมาเลเซีย

1.5.3 ข้อตกลงระหว่างประเทศ ได้แก่ ข้อตกลงสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพระหว่างสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศ Costa Rica และบริษัท Merck จำกัด บริษัทยาของประเทศสหรัฐอเมริกา

1.5.4 กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทย ประกอบด้วย

1.5.4.1 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.5.4.2 พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534

1.5.4.3 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537

1.5.5 ร่างกฎหมายของไทยที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ

1.5.5.1 ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (คณะรัฐมนตรีรับหลักการวันที่ 15 กรกฎาคม 2540)

1.5.5.2 ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช (ฉบับรับรองสิทธิเกษตรกร)

1.5.5.3 ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน: ฉบับประชาชน

1.5.5.4 ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน: ฉบับกรมป่าไม้

1.5.5.5 ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน: ฉบับพรรคความหวังใหม่

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำวิจัย

1.6.1 ได้รับความรู้เกี่ยวกับแนวความคิดและหลักการในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

1.6.2 ได้รับความรู้เกี่ยวกับข้อจำกัดในการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทยในปัจจุบัน

1.6.3 เสนอแนะแนวทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาชาวบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเหมาะสม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย